

1-48*

14 AUG 1950
335

pp. 1-48
indexed

KR 27

H. V. Mkhongo

Kwankatha.

355

10/2

(14/)

8

4

1

1

2

2

2

2

2

2

2

Umkatha bekuyiwa elikhulu elalingezwali. Leliwa linganeno kwe mfolozzi emnyama. Liwudonga olukhulu la kwakuyeliselwa khona izelelesi.

Abafowabo nkosi banda manje nje, sekufike abelungu kwabakho na izinkantolo. Osekuthi uma kubulawa umuntu kufanele ukuba kumangalwe.

Yayingekho inkantolo kugala. Abafowabo nkosi bebebulawa ngozandla, bayeliselwe odongeni kwankatha, noma odongeni lolo oluseduze nomuzi wenkosi. Bekungumbango. Namakhosi abengenawo amakhosikazi. Ayeneziseben.

Uma umfowabo nkosi engezwa lapha inkosi ithi akube yikuthi usebulawa njalo, eya kophonswa kwankatha.

Umuntu obeba nezwi yinyo inkosi yodwa. Umfowabo ube ngayehuleki ngalutho. Ubezikhonzela naye, ngo kwenza intando yenkosi. Angakubonisi ukukhlakanipha

Ngoba uma ekubonisa ukukhala
kanipha kwakhe, usebanga
usebulawa eyeliselwa kwa-
Nkatha.

Bonke abeqa umthetho, abe-
silisa na besifazana bebulawa
bayeliselwe kwa Nkatha.

Umdlunkulu.

Umdlunkulu
Kwakhona abanumzane
kwazulu, ababezikhulu ezazi
phakanyiswe yinkosi

Labanumzane, ke, njengomthetho
wombuso wakwazulu, ba-
beyethulela inkosi.

Noma ehlabile umnumzane
ubethatha isitho esithile (noma
yinsonyama) aye koyethula
komkhulu. Noma ephise utshu-
la, ubethatha enye imbiza aye-
koyethula komkhulu. Noma e-
zile. Uma ezibule ngentombi,
uyayondla ayondle, ithi lapha
isikhulile, aye koyethula kom-
khulu. Noma engazibulanga
nje ngentombi. Bekuthi lapha
kuzelwe umntwana wokugala
wentombi, ngumnumzane, kuthi

lapha eseyintombi, usemthatha uyise, eya komethula ngentla. Useba ngumdlunkulu.

Usiwa nje, uphethe izingubo zakhe zokulala (iziphuku ezimnyama). Kwakuye kushukwe isikhumba senkabi emnyama sigcshwe ngamafutha sesishukiwe. Sithambe sibe yimfotha mfotha. Sibe sesisikwa ke si khiphe izingubo zokulala ezintathu, ezifudumalayo. Iphathe imitsha yayo. Iphathe nayo yonke imvurulo yayo.

Isiyethulwa ke enkosini, yethulwa nguyise. Sibonga ke inkosi, ngoba ngumbambo owenziwayo lowo. Bonke abakholu baksethulula inkosi. Useyethula ethi du, uyise, usebuyela ekhaya.

Intombazana le, ke, seyingumdlunkulu. Izohlala njenge, ipheke, igaye, namanye amantombazana. Ihlak khona lapha kwankosi. Ingayi kohima, nakohlakula. Isizoba yisibe senkosi, ke, inkosi iloku izidlala yona nje nangesiphu isikhathi la ithanda ukuyidla. Kube yilapha izithokozisa

khona ngokwenyama.

Kuthi leyo, njalo, engabangamnandi enkosini, njengoba isiye-thulelwe yona, iyendisele isikhulu siyilobole ngezinkomo.

Kuthi leyo eyehlulwa kulalilalele ubumnandi, yemithe, ibulawe nesisu sayo, ingaze izale umntwana, ngoba umntwana a-ngezale umntwana.

Uzalo lwamakhozi akwazulu

Umdaba wayejinkosi. Umdaba wazala uJama; uJama wazala uSenzangaKhona noMkabazi (intombazana); uSenzangaKhona wazala oIshaka, noDingana, noMpande, noMhlangana, amaKhosazana kwaba uSangazana noMzamose;

UMpande wazalwa elimele, enomhoboka lapha enyongeni. Wathathwa wayiswa laphaya kaNzumalo, ekhaya konina, lapha akhulela khona.

Waganwa nje yena ngoba kuthi wa silima. Wasq wabuya esemdal ngoba esezobuye alwe nje no-

Dingana.

Umpande wazala uCetshwayo, noziwedw; wazala uHamu; wazala uMbuzazwe, olwe noCetshwayo; wazala uShingana; wazala uMgo Magwendu; wazala uSithekwa; wazala uDabulamansi; wazala uSukani; wazala uMthondo.

KwaboCetshwayo, wazala uCetshwayo, noSilwane, noDabuko, wazala uMvaxabiva (inkosazana, umdlunkulu).

Kwezinye izindlu wazala amantombazana - amakhosazana. Kwafike kwaba nguBekiwe, kwa uVukaphu, kwa uHlayisile, uHlayisile kwaba uVukaphu, uBathonyile, kwaba uSigaryegaye, kwaba uNokwenda kwaba uMthaBaryi, kwaba uZivelile.

Yiwo ke umdlunkulu lo wesigodlo senkosi, kusabuswa kwaMalandela.

Kube sekuba yilamantombazana ethulwa ngoyise enkosini.

Kube sekuthi futhi isigodlo bekubulawa amadoda azele izintombi, kuthiwe ngabathakathi. Kubuthwe izintombi zize koba

umdlunkulu nazo; kanye nalezi
ezethulwayo; kanye namakhosa-
zana enkosi.

Umbixabixax wenda ka Ndwand
we, ku mgojana, ka somaphunga,
umkhwenyana wakwa malandela
owendiwa yinkosazana.

Ubungafica izintombi zawo
ziwedw, nawo Cethwayo, zisho u-
Mibixabixax. Efungwa zintombi za
banewabo.

Amakhosi efunga u Bekiwe. U-
muzwe umntwana uNdabuko esho u-
Bekiwe, umafungose wabo.

Umbixabixax wazala intombazana
uNanana. Wanele wazala nje, ithi
la igcwala izandla ingane, waliwa
Au! kwaba kuphela kuphela.
Waliwa kabi. Yesuka indoda
yakhe yathanda isigqili. Yena
waliwa waze wabuyela ekhaya
impela wehlulwa yisigqili e-
ndodeni.

Yiyo indaba yokuba umntu
abe mkhulu sengathi usenuka
Abuya abe yivila asetshenzelwe
zigqila ethi uyinkosi. Amadoda
ka kufuni loko. Lowo muntu
oyipha ukudla ngumkayo.

yena ke umbixabixai wachunywa
 bukhozi, indoda yakha yaphakelwa
 yaphakelwa sigqili sakhe, sazi
 phakela konke ke. Waliwa
 yena waze wabuyela ekhaya
 kwenda isigqili.

Ngoba kwakube kusende ama
 khosazana ahambe nezigqila zawa.
 ngoba inkosazana ibinikwa ama
 ntombazana, noba mabili, noba
 mathathu, azoyilinda, ayenzele ko-
 nke. Yiwo lamantombazana aye
 tholwa emizini la kade kuvirije
 zihwe khona kwabulawa abarum-
 zane noba bethakathile kube se-
 kubathwa amantombazana eya
 ngentla. Yiza ke izigqila zama
 khosazana lezo. Wona anga
 gazi angapheki. Kupheka izigqili

USigayegaye, ende emgazini.
 Ende kuMathanjana ka Mangya-
 nga Ntshangase. Naye waliwa
 kabi. Wethulwa sigqila sakhe.
 Sayithatha impela indoda. Yena
 waphenduka uthuvi nje. Waze
 wema ka wabuyela ekhaya. Indo-
 da yalobola isigqila.

Umtshabayi ende kwa Buthelezi
 kumfo ka Klwana, uBantu bencimo.

Naye waliwa. Amadoda ngama-
khosi. Uma ngamile, uyowenela u
mendo wakho uma wephusile.
Ukwazi ukufinyela. Uyifingqa
yonke imisebenzi yomendo wakho
~~amadoda~~ ke ibone ukuthi yalobola
umfazi.

Ngoba phela umthetho wawuthi
kufanele indoda idle la kukhala
izinkukw, la sezitshweza, sezi-
khalela ukusa. Kuyaqala kuba
mpondo zankomo, yesuthi indoda.
Ke kuthi noba kufika impi izo
vimbezela iyifice yesuthi indoda
yakho. Inqabi umphenukana
ophenulwa yimikhonto yamanye
amadoda, ilambile.

Uma ke wena uzochunywa bu
khosi ulale, uphuthelwe kulungi-
sela indoda yakho ukudla eku
dlayo, ngesikhathi esifaneleyo,
uqhubele isigqili ngoba usedelele,
Ho! Siyajithatha indoda. Wena
uzosala ukhungenethe. Cetshwayo

Ngoba phela yayidla ithi du-
be se icambalala. Kuthi la kwe-
hla izinkukw, iphume yembethe
isiphukw sayo esithungwe kahle.
Iphume ichambe ihlola umuzi wayo

iwuzungeze. Ibuye ingene ngesango
elincane. Ime emsamo esi bayeni.
Ime kuze kuphume ilanga ibuka
izinkomo zayo.

Ize iye ngokuncibilika ke se-
kuphume ilanga.

Selizothi lingaphuma ke ilanga
kuthi umnumzane abeke ingubo
yakhe. Aphume ethamela ilanga
emnyango kwakhe. Sekuzophuma
zonke izingane nawonina base,
bethamela ilanga liphuma. Kube
yilabo bahlale emnyango kwabo
kuba yilabo bahlale emnyango
kwabo.

Kuzothi lapha lifudumala
ngempela ilanga ke, amame ba
khumbule ukuyophika, abafana
bakhiphe izinkomo, amantomba
zana agaye asizane nawonina
amadoda nava, abaze abazayo,
ashuka izikhumba azishuke,
aeika amahawu awasike
asonta izinjobo azisonte,
abaza amawisa awabaze. Aphi
sela imikonto ayiphisele. Naye
nza noma yimuphi umakbenzi
wayo wenza.

Kuzothi ke la sezibuya i-

ntlangane ke, bonke labantu
 ekade beduke ngemisebenzi ya-
 bo, babuye nezinkomo nazo
 zikuye. Zisengwe ngaba-
 rumzane. Basenge bathi du,
 kwekhanywe amagula athiwe
 du, kwethiwe ubisi qede, ba-
 thi la beqede ukugeza ubisi
 ezandleni, kungene ukudla ko-
 name.

Kudliwe kuthiwe du. Bahlali
 abahlalayo. Bahambe abanemi-
 sebenzi yabo. Sekoze kuhla-
 nganwe futhi ngokuhlwa se-
 kuzodliwa ukudla kokuba
 sebezobuye balale.

Wena uthi ke uma uyivila
 unga pheka uqede nini yonke
 imisebenzi yokulungisa ukudla
 ngoba kukhiwa amanzi ku-
 gezwe amakhansji, kuthizwe
 kushaneke, kukhwezwe,
 kubondwe, kugaywe, kupha-
 kululwe kanduba kudliwe.

Wehlulwa yiloko ke umnta
 nenkosi. Yena waqhubela isi-
 gqili.

Sayithatha ke indoda. Singaphethe
 ntando.

11 ✕13/27 355

U Bathomjile wayende kuLang
Mthethwa. Naye waliwa. Wabuyela
ekhaya kwalo tsholwa isiggili esikhu -
ndleni sakhe.

Yiyo indaba yobukhulu njalo.
Uena ungaganwa yinkosi ungaba
yini kodwa? Ngoba kambe u-
Muntu nganwa nje, naye uthi u-
yazihlumelela, athole umuntu
ozomphekelela, amkhonze. Uma ke
kungasenzeki loko, nithi indoda
mayithini?

Uthi indoda ingaphumelela uku-
ba kuze kuphele impahla yayo i-
hlabela umfazi? Kungabe kuse
nje ikhonzile indoda? Ikhonze u-
bukhulu bomfazi? Angiboni kahle.

UNgabo Uthakaphi naye ende.
KuNgabo, wamala uNgabo kwaba
umhlolo njeba. Wasuke wathi ayi,
uyazibeka. Ngakukhale uku ba u-
bekwa nguye. Wasuke wathanda
ut isiggili sakhe wasilobola, wa
buyela emuva uThakaphi.

U Bekiwe wenda wabuya ahiwa
eZibisini. Nakuye futhi kwenda
isiggili sakhe.

U Hlayisile wenda kuMortungwa
Nkosi, Imaganyini (Isifunda) kaze

aliwa yena. Wathandwa impela
waze wagugela khona.

Uziwelile yena wayende ku
Mthakathi Mthethwa, kwaMalandela
kaliwanga. Wawukhonzela kahle
umendo wakhe.

Ukokwenda kaliwanga abuye.
Waze wafela khona ekwendeni kwa-
khe. Wayende kuMtshekula ka-
nogwaza Sibiya, khona kwa-
Malandela belo.

KumaKhosana.

Udabulamazi wabulala imamba
ezimfabeni, emfoloji emnyama. Ima-
mba leyo yase ivimbele abantu
beya emahlabathuni komkhulu.
Kwakuye kuthi izintombi nabafazi
bethwalele abanewabo nabayeni
babo ukudla, ibashaye imamba
Isibaqedile. Bathi lapha befula-
thela, nje, ibagence.

Kwaze kwaba kubi kabi.
Baphela abantu besifazana bethi
bayisela abantu bakubo abothe
ibandla enkosini. Loku phela
bekungadliwa. Bekuthi nye uma
kuke kwaphekwa izinkotshana
ngebojana, kube kuphekwe.
Nalezo nkotshana zingeki zibasutha.

se. Kube uzidlile oke wazikha
kanye ngesandla.

Abantu kuyizibi. Bezokho-
nza. Inkosi yona yayibahlala-
bela izinkomo, kepha ingena-
kukhlaba zonke izinsuku. Ibanika
nombila. Kepha bengenakawu
pheka njalo. Ngamadoda.

Azokotha ibandla. Asikho isi-
khathi sokupheka njalo. Naba-
pheki abekho.

Kwakungumbuso wona lowo
ukuba abesifazana bakubo ba-
bagcine ngokudla. Nabo ba-
zibonele nje, ukuthi kufanele
bapheke bathi ngqi, bayise
njalo nje. Ngoba ubethi efiba
nje, engena ngesango umuntu
abuze owakubo ukuthi uphi.
Ibuza lowo ambethele ukudla.
Sebezokumfuna ke bamthole
bantshela ukuthi nangw u-
dadewabo emethwalele ukudla.
Usezosuka ke asheshe eya kuye
sebezobeka kahle ke ngemuva
kwakhe

Uyaqala uyakwemukela e
kubeka phansi, ethi uthatha
kuba kunye efaka embonyeni

ngoba ethi nyakuthulula, sebe
xula abangani bakhe, nabo
bathathe kibe kunye bafake
emlonyeni. Ubone ngesandla
singena sithatha umlomo uthi,
"Wena wasekuthini." asikhiphe a
faka emlonyeni njalo nje. Ku
khale u "Wena wasekuthini."
Baningi ke, balambile. Kuphelel
ezandleni ukudla. Nomnikaziko
engesuthanga.

Intombazana ebe yethwele iku
bone lokw, ukuthi umnewabo
kesuthanga. Tyafika ekhaya
iphaka okunye nyakujisa futhi
kungumbuso wona lowo nje
Manje ke, nanso ke ima-
mba andleleni. Ibaqeda!
Ibagenca

Waze waphuma umntwana
nezinja. Waphikelela kuyo.
yanele yambona nje eza, ya
suka yema mpo. Wazigencwa
wayibeka phansi. Zazinjika
izinja yafa ja. Wayibudula
waya nayo ekhaya. Azihlinza
amaButho. Kwaba yiziqw
lezo kunye ngoba ehabere.
Kwathi ezibongweni zakhe

kwenezelwa ukuthi, "Uma bulala
imamba isibaqedile! Bageda ezi
mfabeni. Ezimfabeni zofolozji
ngu Dabulamanzi ke lowo.

Kwase kubuye kughamuka enye
imamba khona lapho. Bayibulala
ingakagangi kakhulu.

U Ndabuko ke yena waye
sala no ka nodukanda ba, wase-
mancwangeni, emphatha lapha
esengumntwana. U ka noduka-
nda ba waye yisigodlo. Kuyi wona
msebenzi aya belwe wona, ukuthi
uzophatha umntwana u Ndabuko.

Urina ka cetshwayo kwa ku
u ka mbondi Zungu.

Izwe lifile

Zaziba khona izikhathi zendlala
kugala abantu balambe hase ka
sizwe yinkhlabaripha kwabo.

Ngendlala, u Nogwaja wathi efika
ekhaya, wafika umkakhe ekade
eye kubo, wafike wethweswa
imbondwe. Wagithela entla kwe-
nsika. Manje sekungena abantu
bangena nomyeni, lo, u Nogwaja. Bathi
fofolozji, phansi, belambile.

K13/27

Umka noqwya marji isedinga
ukuthi wenzani ngoba uma
emupha umyeni wakhe uzophange
kwa yilaba bantu ahamba nabo.
Kanti futhi kulanjwe. Naye kana-
kukuthatha ndawo okunye.

Usencweba ingane ke unkosikazi
le. Isikhala ingane. Usesukuma
ke eyidunduzela. Usethi, Owa Owa--

--- Nakamangqobongwana entla kwe-
noika! --- Wodlungishuye

le. Owa Owa --- ! a saooaia
ci--- ouuie --- !

Abe sebuzi ngako ukududu-
zela ingane ethi - Ngizowapheka/
ngayiphi na? Ibe isisukuma
indoda izelula ut izamula
ithi, "Eaaa--- a.

Kanti sebezwe nomkakhe.
Ngoba phela wayesebuzile, enza senga
thi yiduduzela sengane, kanti ba
yakhuluma. Wabuzi ukuthi
uzowapheka ngayiphi imbiza na?
Ya phendula nendoda ya thi ka-
wapheke nge banzazana. Iho
lamangqobongwana angentla kwe-
noika embandwe ayethweswe kubo
umfazi.

Uthe ethatha wayehlala phansi

umunyisa umntwana, embeletha.
 wayesephuma nembiza leyo ebanza-
 zana waya nayo ehibeni lapha
 eya kophaka khona. Nempela wa
 yiphaka imbondwe leyo.

Umntwana wayesebona nje
 isikhathi esifanele ukuba ngaba
 kuvuthiwe. wayesephuma se-
 ngathi uya kothunda nje, wa
 fika esekuphoxile, umama.
 Wasobozela qede wesula umlomo
 wabuyela endlini emadodeni.
 wawaxoxisa indaba.

Ayesevalalisa ke eshamba.
 Naye ke uNogwaja wawalandulela
 indlala, aShamba.

Endleleni bayixoxa lendaba
 abantu bathi, "Au! Yini le, eye
 nziwa uNogwaja nomkakhe?
 Nizwile etshela uNogwaja ukuthi
 kukhona imbondwe entla
 kwensika? Eshaya sengathi
 uthulisa ingane? Au! Au!"

Bathi befika ekhaya babeyi-
 xoxa. Yase iphenduka isiga
 sendlala. Uzwe nje umuntu
 ethi, ioyeka aiva? Abe se
 phendula omunye ethi, Easa!
 Babe sebethi ngqokotho ukukhaleka
 behleka uNogwaja nomkakhe.

Kwakuye kuthi uma izwe lifile, abantu balalelisisa bezwe lapha kusadlwa ngakhona.

Kube sekuthi ke laba abalamba yo, babumbe izinkamba, abanye bethwale amakhuba anonsukwa, abanye baqhube amagusha, nezimbuzi aqhube zona.

Bahambe ke baye kothenga ama bele lapho la bewezwe khona. Ophethe ukhamba kwakuye kuthelwe amabele egcwale kulo. Yena atha the amabele ashaye ukhamba.

Ophethe ikhuba kwakuye kube khona isitsha esasimisehwe lonu.

Ophethe imvu emnyama, kukhona igoma elalimisiwe, kuthelwe ngalo kuchitheke izikhathi ezintlanu. Imvu emnyama yayi khupha imithwalo emihlanu.

Bathi ke uma sebekutholile ukudla loko, beluke umhlanti wolshani, ingalathi. Kuthelwe kunu, ngoba ayengaziwa amasaka.

Abelungu babengaziwa. Nemali yokuthenga yangaziwa kufiwa nyar yindala. Kudlwa ubogo, kuvutshwe ngaye amasi. Umuntu afe ashaye isife sakhe sikhe.

335 19 K13/24:355
phuzo. Aphume neqoma x ethi
uyohlola, yikhona ezolokweni
ehlolisa kulezo zikhwebu eza-
ndulele ukuvuthwa. Ahambe
umuntu ehambe ehlolai isiva-
nde sakhe, afike kuyelokweni
sikhephuzo nje aafike afele
emnceleni wansu ebulawa yi-
ndlala ngoba ebethembile, kanti
wethembe umnyama ungenafu.

Amathe

Kwakuyisethuko esesabekayo
amate endulo. Phela sesizothi
kwa kusendulo ngoba abelungu
babengakabikho, bona abanala
bafika qede kwaphenduka yonke
into, wezwa sekuthiwa yibuqa-
ba ukugcina imithetho yemvelo
ehambisa kahle isizwe. Kuthiwa
yibuqaba ukungafebi. Yiku-
fundiswa ukuzula namadoda
amanye uwaqome ungateheli
bantwathi ufundisiwe ke
kungabe nisahlolwa ringama-
ntombazana ngoba ziyadunya
zwa ringabelungu. Izinkomo
zingabe zisabekelwa. Nomqhozi
so ushaywe nje ingahlolwe into-

mbazana. Yikoke izalukazi
zithi sekwafika isilungu sikafeka-
na. Kwathiwa kufike ukukha-
nya kantu yikhona sekumnyama.

Kwakuye kuthi uma intombazana yoniwe umuntu, noma ingemithi nje, kepha ihloliwe yafunyaniswa yonakele, kusuke abafazi bayifele ngamathe bati "khwi...thu...thu...thu! Inja! Woniwe ubani?" Isho ke ukuthi yoniwe ngubani. Baphume ke abafazi sebeya kolanda inkomo yabo. Bedumele, kumuntu lowo oyonuleyo behamba nayo intombazana le eyonakele isidumele.

Uma umfana ethuke intombazana yakwabo, wayiphimisela isikhala njalo iphathoza, itshela ezinye izintombi. Sezihlangana njalo. Sezikhumula. Zihlulukela nawe. Zikhala kakuhle zithi, "Maye! Maye!" Zisho njalo nje ziqonde kuye/zihambe zithi, "Maye! Maye! Usethukelani? Maye! Maye!" Zindumele, zimshaye omunye zimenze kabi uma engabalekanga.

27/9/39

Umfo ka Mhabele, uGqelebana
 ephimisele udadewabo ngamathe
 zathi zithi ziya komshaya, wabaleka
 zamxosha zikhala, zikhamba
 ngamun.

Waye wangena emzini wom-
 numzane wakubo eDumbini.
 Intombazana yakubo nguNdolaleni
 beyagula yaze yaba yinyoka.
 Useyithuka ke eyaphimisele. Ama-
 ntombazana asethi ukukhala.
 Usephenduka egwaza emye ngo-
 mkhonto esweni. Zabaleka. Kwa-
 kuphela kwayo njalo.

Emenze umfazi wathuka
 udadewabo myeni wakhe wa-
 phimisa gede wathi Oh! Loku
 osekwaba zingqi zilengayo
 loku!"

Ha! zakhumula imitsha
 yazo eyayenziwa ngama-
 mpo phabane, zanjela kuye zakha-
 la. Wakhupha isithole esinco wa-
 yihlawula. Uyihlawula njalo
 sezikhale zakhala zethwele imi-
 khono ekhanda kweza aba-
 fazi zahlabula bazihlola zonke
 bazifika zegcwele zonke, zaru-
 ka zahlabule zethwele imikho-
 no ekhanda sezifonde kumnu-

mzane necala lelo.

Useqoqa umuzi wonke ke
umnumzane, usehigula ke
njalo scala. Selumlahla umfazi
lwuna izintombi.

Usemtshela ke umnumzane
ethi kaye kubo alande irkomo
azqezya izintombi azethukileyo
kanduba kubo bafike bam-
shayele lesithole esinco ahlawula
ngaso izintombi.

Wau ngeke ulokothu uphimise
kudla umuntu kwakungaba
umethuke wameqa.

Ubulhala

Ubulhala bokugala bama-
mboza, ibutho likaMpande, kwa-
ku uMampobane. Babunga-
maqanda abomvu. buzintla-
mvu ezikhawo emthini

Kwalandela imfilinga -
Kwalandela isigawana (Imfilinga
kwaku bulhala obukhulu ba-
makhosi ayebakhele umdlunkulu
kwakuye kuthi abantu bafunge
bathi, Ngizikhulule imfilinga.
bekusho loko ngoba ungeke u
phile uke wahlula imfilinga

yenkosi, ungabulawa.

Kuthe emva kwemfubingana
kweza isigcawane. Emva kwe
sigcawane kweza umncaka.
Emva komncaka kweza ama-
qanda abomvu. Emva kwama-
qanda abomvu kweza ubukhwe-
bezane. Emva kobukhwebe-
zane kweza incombolo seku ubu-
hlalu bempela ke incombolo
le. Ifika namantlenga ephu-
ma eNtsheni efika kwazulu
ehambe ethenga amasi ngabo.
Ephethe notshoda futhi. Ingubo
eluhlaza ngokumnyama, eya-
yenzuwa imitsha ihulule zi-
ntombi. Kuphuma imitsha
emihle njengoba ubona u-
bendle nje.

Bonke ke lobuhlalu engi-
zobubala emva kwencombo yibo
oba bulethwa yiwo amantlenga
eyothenga amasi.

Emva kwencombo kwavun-
nuka ngobuyaphuzi. Ngoba
phela nabo buhambe budedela
njengoba ubona imisiko le
iyabelungu. Ngoba ufike uba-
bone bebumle ngalengubo
namuhla. Kuyasa ngomuso

sebeyilahla beyo ntlobo sebefaka
 enye. Kuyasa sebeyilahla ziyi-
 ntsha sebeduma nomsiko eme
 nye. Nyalo nye. Uzwe ke sebethi
 yimfashini (latest). Ube usukho-
 hlwa nye ukuthi kwenziwa
 yini balahle kusekubhile ka-
 nti sekugcwe yona imfashini
 layo.

Nasebukhahlwini kwaku
 khona bona lobo buciko
 kuthi uma sekwedule ukuthi
 isikhathi saleyo ntlobo kunge
 ne enye nyalo. Kuthi la
 kukhona osavunule intlobo e-
 ndala bambuke bonke ukuthi
 Ha! Ngokhamukaphi lo onga-
 kazi nokuthi sebulahlwa lo-
 buhlalu sekuvunulwa obunye

Emva kobuyiphuzi kwa
 vunulwa ngoBoki.

Kanduka kube khona
 lobu osebande sekukhona izi-
 tolo nye.

abelungu nabo bafikise
 okwezizingazingana lapha kwa
 zulu. Ubone intwana emhlo-
 shana ifika ingena phakathi
 komuzi womnumzane.

Bafike bamboneli indlu nje
noba yilawu elithile, bamng-
nise kulo, bamvubele amasi
adla.

Afike umlungu ephethe ama-
bazi nezingubo zokulala, no-
tshodo nobuhlatu nawo-
mahukwambu.

Abe sethengisa ngalezinto
athenge amasi nezinye izinto
azibona azithande emzini
womunzane.

Athi angahamba kusale
kusindwa njalo kulayondlu
lapha ebehlal' khona. Kuthi-
we kuyamuka kade kukhala
isihwamyana esumbhlope.

Kwahamba kwahamba
manje, amakhosi abejwayela
abelungu, ngoba banesu
lokuzusa intliziyo yomuntu
omkhulu abesabi inkosi
ukujinika nje ingubo e-
nkenti yokulala.

Kuthi ukweywayelana kwa-
bo namakhosi amakhosi
abendisela izintombi zabo.
Zingoba nibona kukhona
amaBasitele aka tohle (Dz)

nawaka Jeyi (Jyni) nawa
ka Kingi (King.)

Sengikhuluma ngalaba
ke asebande ka khulu lapha
ogwini lohandle nanamuhla

Abakhwenyana labo be
ndiselwa amakhosi ohlang
kugala.

Kanduba kulaphamke
intlamba le eyenziwa ama
ntombazane akuthi, okuba
ikhulume isinyenzela no
mlungu base bamithisane
khona esihlahleni, sekuvela
amashobona ezimwele

Zengane, ekade iphingwa
usephika ke nomlungu
lowo. Naye uyabona
manje ukuthi kasayi
funi lengane engamashoba
na. Useyishiya kanina
kasazunganga yinaki

Kepha ke makwazike ukuthi
o Jarwell no Jyni no King nabanye
ababekanye nabo babengabelungu
abaziphethe kahle. Babehambe ngo-
msebenzi bephuma kwelaku bo phe-
sheya lohandle.

Kuthi lapha sebejwayele la

kwelakuthi, ngenxa yokuba besebenza phakathi kwabantu, kungekho mlungu wesifazana, nabo bezimpho hlo, amakhosi abanika uduma lokuba abendisele ngamakhosazana awo.

Loko kwaba yinto entle ka-khulu kwazulu. Kwabonakala kahle ukuthi abelungu ngababekwenyana kwazulu. Bendiselwe endlunkulu.

Emva kwalaba abelungu kwase kufika abanye njalo kwa yiloku kufika abanye sebehamba nemizi yabo, kube khona indoda nomfazi, namakhosazana, namakhosana.

Basebayeka ke abelungu ukwenziwa zintombi zabantu.

Kwazisa futhi ukuba uhlobo olwafikayo kwaba abefundisi, amakholwa. Bafike bashumayesa abantu, benokwazisa umthetho wendwadi ka nkulunkulu lapha kuthi, "Ungayithathi into-mbi yesizwe." nalapha kuthi Ningaboshelwa ndawonye, nabangakhohwayo. Yebo-noma phela abantu nabo babuye bakholwa

Kepha abefundisi babona ukuthi
abasiny indima yokuthathwa
yibo. Bazhlonipha abantu
abamhlophe.

Labu Farewell babufaka ubu
hlalu bezintombi ngoba babegond
ngoba babejonge ukuzosebenza
ingcebo yabo phakathi kwabantu
bathole udumo emakhosini a-
bantu nakubantu. Kwaba kuhle
ke ngoba baluthola udumo lwabo
lolo. Bendisekwa ke nezintombi lero.
bazala banda. Namamuhla imaga-
ma abo asekhona, ayakhuluma.

Abefundisi, noma befike be-
zimpohle, babeye bashumayela ba-
shumayela, bathi bangabona u-
kuthi sekufike endimeni yokuba
bendiwe, nawela. Bafike bashade
bathi dui, babuye ke namakho-
sikazi abo. Baqhube ukushuma-
yela kwabo bamhlophe, bengalu-
xubanga uhlobo.

Abefundisi abazange balu-
xube uhlobo. Abazange babufaka
ubuhlalu bezintombi zabantu.
Futhi nazo azizange zibaqome.
Kwathi ke ukuba kwande
abelungu, baganama bodwa khona

lapha izweni lakithi. Kwathi njalo ke
leyo nsizwa ethandayo iwela nyoganwa
phesheya. Naleyo ntombi njalo ethanda
yo iwela iye kogana phesheya.

Bazi phatha kakhulu kakhulu abe-
fundisi kanye nabelungu abanye
ababekhona. Balwazisa uhlobo lwa
kubo phakathi kwezwe behambile.

Kepha, phakathi kwabo, abo khona
amahlolongandlebe ezinsizwa. Ngoba
phela kuthe ukuba kube khona izi-
nkantolo, kwashaywa imithetho. Omun-
nye semithetho owashaywayo, waba
ukuthi umlungu kavunyelwe
ukuba ashade nomuntu.

Ngempela ke abelungu bayeka

Imali.

Kuthe ngempela yamaBunu, abantu
baphela ukuthi lapha kufe khona
umlungu, kukhona izicatshana
ezimale phe nezibomvu ezitholwa
emakhikhini ezingubo zakhe.

Abantu bamangale nje ukuthi
zicatshana zani lezi ezigwala
emakhikhini abelungu. Bangazi
coshu. Nanti ukhona ozicoshayo
azi bekelele inqwaba ekhaya la-
khe. (Ngobuye nginitshale ngalomuntu)

ngisajonge enye indaba lapha
 Kutha ukuba imali yande
 yaziwe abantu ukuthi ingum-
 khuba omkhulu kangaka, nobuhlal-
 lu ungabuthenga ngayo emavinkilini,
 yonakala indaba.

Izintonjana zithi zifika emavinkilini,
 zifike ulungwana oluthengela
 omalukwambu namabayi nobusengi
 nobuhlalu. Zithi sinikeni siye kokwenzela
 amaseka ethu. Luthi ulungwana, khupha
 "Khipha mali." Zithi izintonjana
 asiyazi imali, asinayo.

Lube seluthi ulungwana, buya
 losayidi, lusho lughweba lukhomba
 ngesandla. Ize intombazana
 bashone ngale. Insizwa le ibe
 se ikhipha umthondo ithi, "Wena
 yazi lozikazika? Noka wena nika
 mina kawena, mina nika wena
 lo buhlalu." Iwume lentonjana
 ayibambe umlungu ayishaye phansi
 ayiphenye izidwaba ayidla phakathi
 eyilalise ngomhlana. Ejahi
 ke ngoba uyeba.

Saphume ke banikane ubuhlalu
 abe usethengile ke lo obozothenga
 ubuhlalu. Useyahamba uya ko

Kwenzela isoka lakha ukhahlali use-
buyela futhi ngomuso usethenga oku-
nye akuthanda evinkilini. Ukuthe-
nga ngomzimba wakhe, kuye lomnga-
ni wakhe. Nayo lentonjana isihlebele
abangani bayo abangenazo zimilo
ezintle ukuthi naku la ngihluma
khona ngihluma ngendlela enje.

Nensizwa le isihlebele aba-
ngani bayo abonakele njengayo
ukuthi, ni bothi uma ningenaso
isikhundla sokuthengela emavinkili-
ni njengami, nindle nibone intombi
yesidwaba qeda niyiqhwebe ize,
niyikhomlise imali, nikhiphe um-
thondo niyikhomlise, nikhiphe
ulimi.

Uma ike yayithatha niyiba-
mbe niyidle. Uma ibaleka inga-
sytata yithathi imali niyiyeke.
Leyo evumayo yidleni.

Kwaba ukufa kwezwe ke. za-
phumelela izonakali kubantu naku
belungu.

Uyazi phela ukuthi umfokazana
udla udaka. Naku belungu ke aba-
fokazana babonakala ngako loko.
Kwathi abasendlunkulu bazilonda
baganwa zintombi zakubo.

355 32 = K13/27

Yase yethukeka ka khulu ke
lenda ba yama Early English Settlers.
Ngoba kwa bonakala izintombi sezi
phethwe izinwelana ezi phethukileyo
kungaze kwaziwa nokuthi um-
qhoqiso ungalandwa kubani.
Kuba kubi ka khulu loku kwenza.
Abanumzani bathukuthela bathelwa
ngamanzi. Babengasenandlela yoku
bulala ngoba kwase kukhona inkantolo
ethi obulalayo uyabulawa.

28/9/39

Kwa yilapha yase ike ya bona-
kala lenda ka ka Gikajika. Ngoba
kuthelapha ama Ngisi elwa nama-
Bum, kwafanela ukuba isifazana esi-
mnyama singandi ezindleleni. Ngoba
kwakuthi la besayekile ukulwa, ke
sahlali nje, kuthi uma kuba kwe
dlula umuntu wesifazana, loku
bona babengabulawa, kuba usi
thelile.

U kusuke libe linye isosha
limbambe limshaye phansi nge-
nkani ngomhlana. Limdazule imi
lenze limququbale kuba kuphela.
Lize lithundele kona phakathi kuye
lidumale lehlike. Lizehla lelo nali
elinye selwukuphile nalo um-
thondo walo selwamququbala nalo

Se kusuke sonke isikwata sa
masosha sesimi ujenge sonkese
sikambe imithondo emhlophe,
engaba imhlophe, sesinde uku-
ba kwehle lowo kudundukale
lowo. Kwehle lowo kudundukale
lowo. Noma bengaze babe ama-
shumi amane, sonke bayophen-
lela kuye.

Akhale umntanomuntu aze a-
thule. Ahlekezeke amanyonga,
aqumbe manje, equmba okwa-
masosha akuthandela phakathi
kuye. Ngoba kwehla lelo ku-
khwela lelo. Onke lamasosha
aqonde ngokugcina ubulwane
bawo kulomuntu wesifazana.

Afe ja, aphume umphefu-
mulo bengakapheli laba besi-
kwata. Kuthi noma sekebona
ukuthi usefile, bamdandukale
bonke baze babuqedela kuye
bonke ubulwane babo.

Angazi ke nokuthi lamasosha
kwakungawama ngisi noma kwa-
kungawama Bume yini ngoba
uNobhlopheka, obengitshela lenda-
ba, naye kazi nokuthi kwak-
ntlobo ni. Wazi nje ukuthi kwa-

Ku a Belungu.

Naye u Nohlu pheka wasinda ekufeni. Kwaku belethe intombi yakwakhe eyayende e Mancwange ni. Manje ke usethela utshwala ^{ezigobongweni} okhambeni ethi u phathela umkhwemjana wakhe.

Usethi endleleni nje usekhwela phezu komuntu enekiwe ngomhlana. Isidwaba sesigkhunyiswe sabekwa eceleni. Yilok imilenze ihlekeziswe. Amakhosho kholo amhlophe asekhawule ngamadolo asomelele. Lapha eceleni ngasekhanda kuhlali udwendwe lwemali, kepha u sefile umuntu. Abe sebona ukuthi ufe nje ngu ka Thabede.

Athi yebo ke, edlule no-tshwala bakhe. Uthe nje esaphikelele phambili, la ethi dundu, egqumaneni nje waye qhamukela esihlweleni masosha. Wayesebona ukuthi uma ebabeka bazombamba. Wayese ^{phike} kelela kubo efika ethula utshwala phambi kwa masosha, wathi, "Amakhosi kaphuze nabu utshwala."

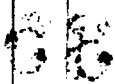
Athe esabunganyele ukhamba
wabe ethi galo yephuka ebuyela
ekhaya. Wasinda njalo ngako
loko. Wayeseruhlaba ke umkhosi,
ebika ukufa koka Thabede
amadoda afela phakathi kule
kwebutho lenkosi. Engasena kuthini
izwe lifa.

Kwamemezela amadoda athi
abasifazana abangaphindi ba-
bonwe kuze kuphela impi yabelun-
gu.

Imali ke yalibulala izwe.
Aliphindanga livake. Kwathi
noma seyedbulile impi kwaba
khona njalo abelungwana abaphansi,
noma babe mhlophe, babe
abafokazana, ngoba abaziphathanga
kakhle.

Kantingilobulobo lwabelungu
olungamahlunge. Tyingoba ukona
la kubuhwa amabele. Aye abulungu
abulungu abe seliwa. Amakhoba
andiza nomoya. Amabele asala
ekheli naso isisindo sokuthi ngama-
mabele lawa.

Manya ke ^{ama}khoba ngiwa
fanisa nalabelungu abonakela
amabele ngiwanisa nabelungu
ke laba abaziphathayo, okunisi

355

36

K13/27

Bona sithi bangamakhosi.

Balungile abelungu. Ihlazo laba bayalinyathela. Ngingaka nje, ngikade ngahlala namakhosi lawa, angiwazeli manyala.

Ngikhuluma ngabelungu laba esengibafanise namabele

Bangeke bakubone bakubambe bangeke bonakala nentombi yomuntu. Nakwezakubo izintombi ungeke uzwe kunuka lutho. Bayaganwa nje ngezakubo Kepha ungeke ulizwe ihlazo kubo.

Loku ngiyakutusa kakhulu endlini emhlophe. Futhi yaba ne ntliziyo, yasifundisa ukuziphatha kahle. Yasipha nengqondo yobuntu neyokuzakha. Angazi ukuthu ngakube sijini ukuba abelungu abasenzulanga.

Nakubantu bayadelwa kakhulu abantu abathanda abelungu. Kuthiwa zifebe. Bakhushwe endimeni yabantu.

Izabukazi namakhehla ke athi, "Naso phela isilungu sika Jebana. Kwathiwa kuzo ukukhanya kantu yilapha sekumnyama.

Yyo ke lento eyenza ukuba
uhlobo lwamaBasitile lwaleke
kabi kangaka, kanti ekusukeni
lwalusuke kahle phantshi nsi

Yyo ke lendaba kuthiwa
imali yimpande yesono.

Basisiza abelungu bazosifundi
sa. Safunda amasu onke amahle
okuba sisebenze umsebenzi esiwa-
ziyo. Sibe sasizwa na yi befundi
si basahlukanisela imigondo yethu
yanqamukelana Isono kwaba
nyisono. Kwazinsela izimilo
Zethu sasebenza imali ngendle-
la efanele esiyaziyo.

Umuntu omnyama.

~~Uvelo~~

Ngemvelo, umuntu omnyama
yivila eliphindwe kabili, ngoba li
vilapha ngezikhwepha, livilapha
nangokucabanga.

Ake ubone nje ngezikhathi
zikaGshaka. uthi babengaze
baphelile kaZulu beyeka ukwela
uThukela babaleka?

Kuthe nangesikhathi lapha
abelungu begala ukuba nemisebenzi
yabo efuna izisebenzi, kwathi

lapha bethi bancenga amadoda
ukuba azosebenza esikwateni, be-
ngaba abanumzane. Bengaba
bezohola imali. Beneliswa zinko-
mo zabo ezigwele izibaya.

Ukuze kufike amakula nje
azosebenza ngilimti.

Kwakhamba kwakhamba
aze acabanga amanye amadoda
akhamba aya kojyina nawo.

Indaba yonakala ngaso lesi
sikhathi sekuba umuntu omnye
ma egala ukuze ajoyine.

Kwathi enkomponi umlungu
omkhulu wafike wabuza wathi,
"Wena kula okuyikona kudla kuji-
noika yakho yikudla kuni?"
Lathi ikula "Yilayisi nofulawa."
Wabuya woza kumuntu wathi,
"Wena muntu?" wathi umuntu
"Yiphalishi."

Kusukela lapho ka ezikwateni
umuntu wemukeliswa impuphu
apheke iphalishi apheke uphuthu
apheke amahewu.

Ikula lemukela ilayisi le-
mukele ufulawa.

Ikula lidla kahle. Yiko loku
nomqondo wekula usebenza ushe-

she. Bekake ngokhuluma nje
 ikula selingumlungu ngokwalo
 Leswelemi ke? Yibanoyi lodwa
 elingakalithengi. Ngoba nezitolo
 nezimotho ngezawo. nezitezi a-
 nazo. Yonke imisebenzi enemali
 ngezamakula.

Inziwa yingoba adla kahle
 alale kahle.

Umntu ubuvila bakhe bu-
 menzi ukuba eneliwe yikudla
 umtla alale efukwini phansi.

Ungathi ke uthokoza ngani
 uma udla into engakwethabisi
 ulale endaweni engakhombi kahle?
 Loku okwakho okudlileyo? Ubuvila
 lobo. Lelo qhugwa ~~lalo~~
 okhokho bawokhokho namantla
 umuntu omnyama usecelisive ye-
 naye usahlala kulo.

Ugwazi.

Ugwazi ubufakwa ezimpempeni
 ezenziwa ngeziqu zezimpaphe za-
 mange. Amakehla azifake ezi-
 ndlebeni njengesiggobela.

Naso isiggobela sasifakwa
 endlebeni. Ibengwe ibe nemloba

enkulu amakhehla ke asifake
kuyo. Nemifece futhi ibifaka
wona ugwayi wamakhehla.

Isigqabela sogwayi, bekusijwa
uphondo lwenkomo, kahle, kuze
kulingane indlebe. Bese lubotsho
zwa imbobo lwalwe kahle. Bese-
kuthelwa ugwayi kulo.

Umfece ngumuthi okhiwa e-
ehlazeni. Uku womile ka unembobo
ngaphezulu. Ugcotshwa ngamafu-
tha size uthambe kahle uzotha

Bese kulungiswa isivimbo sawo
ngocezu lwesigubu soswela (uselwa) esi-
dala. Kucijwe kahle kuze kulingane
ke, bese kuba yisivimbo somfece

Abanye bayihlanganise kahle
ngosinga, benze izintambo. Bayi-
bangqe ibe mibili bathunge kahle
base benza intambo ibe ngum-
gexo, bayifake entanyeni

Phela lilodwa ishungu lili.
Nalo ngumuthi wehlanze. Ayakhi-
wa ehlazeni. Bese ligcotshwa nga
mafutha lize lithothombale, lizotha
libe bomvu, ke, bese liba yisitsha
sogwayi.

Lona ke, isikhwama salo, kubli
nawa inyamazane, kulezi ezincane,

izinsimba, nohakida, nezinyenge-
 lesi, noma yiqaga ke. Sukhukwe
 kahle sithambe. Besesiyekwa uboya.
 Besesiyekwa uboya. Besesithungwa
 kahle. Phela sibinzwa nekhandla
 nezinyawo (izinswani) loku ke kuzisi-
 khwama seshungu.

Isalukazi, ke, zaziye zafake
 encothweni ugwazi. Incotha umuthi
 nye oba yiqaga esithambile. Siya-
 hlutshwa. Sinamakhasi afana
 nandwangu. Ahlutshwe ahlutshwe ke
 kube ziyona ncotha loko yokugaga
 ugwazi ogayiwayo. Ube se unama-
 thela khona ke. Noma uphelile ugwazi,
 amanembe ahlale ekhona. Si
 hogele isalukazi kuthi dwi.

Kwesinye isikhathi bomise uku
 lwenkomo kube livithi ka, ugwazi
 usongwe ngaleyonto, ukuzi noma
 usuphelile, sihogele isalukazi
 kulo ivithi lalo.

Phela ugwazi wawungekho
 zonke izintlobo zawo lesi. Bekutsha
 lwar isizulu. Wakhiwe wenzwe
 imiqulu ethengwa ngezimbuzi.

Inkuku
 ununu

Loluhlobo lwenyoni ngolwase-
khaya. Ibungadliwa ngabantu
abadala kusabusa. Bekuyinto
nje yokuhlobisa umuzi womrum-
zane. Kuthi nyalo noba izinga-
zi phumele zaqagela indlu, zifike
izinkuku zibucoshe zibugede, ku-
phele iphunga ekhaya. Kuthi no-
ba umuntu eya ngasese imla-
ndele imlindlele. Onela ukus-
kuma nje iphambane naye iya
kodla loko akushijileyo umu-
ntu.

Bebeyenyanya kakhulu aban-
ntu abadala inkuku. Beyenya-
nya ngawo umkhuba wayo wo-
kulandela.

Bekuyay kuthi uma umu-
ntu efake umuthi onamandla,
kubula we inkuku la unga
savumi ukungamula ukum-
hambisa. Abe sephuzwa umhluzi
wayo qede ungamuke.

Nengane yentombazana ibi-
thomba qede iziyeke inkuku
ngoba intombi nomlobokazi bebe
ngayidli nempela ngoba ilandela
abantu basenzini la beya nga
sese idle uthuvu babo.

Ize yejayeleka khona sekufike
 abelungu nye nokuze kubonakale
 ukuthi kanti iyahlwabusa
 namhla isiligugu kwabakhanyi-
 siweyo.

Kwenye indawo nanamuhla ba
 samangala uma inkuku ithe-
 ngisa usheleni noma usheleni no-
 zuka. Bona bathi ngaye ithen-
 gwa ngo tiki, ngoba yinto enge-
 nto kahle. Uma ukuku ibe
 uzuka.

Isidlwa ngempela ke manje
 nezinyanga zelapha ngayo ma-
 nje. Imnyama yona belapha
 ngayo uma umuntu egula.

Inyanga iyinquma entanyeni,
 ikhongozele igazi ilithela odenge-
 zini lishela khona. Kugotshelwe
 yonke imithi engamakhubalo
 nezinyamazane, zonke zifakwe o-
 dengezini lushisa lubomvu.

Bese kuthathwa imihlanga
 behogela intuthu yezinyamazane,
 kuze kuse kube ngamalale.
 Bese kugaywa kube yinsizi. Ba-
 gcabi ngayo bonke, bancinde futhi.
 Loku kwenzelwa ukuze kulazinyama
 zane esiphakathi, kuthi noma umuntu

ephoswa ngazo, ilumbo, lingangeni kuye.

Phela amakhubalo, nezinyamazane, nezilwana zonke abantu abathakatha ngazo, nowelaphayo usindisa ngako lokus. Uma ke umuntu engasindi, kuyabe kukhona ikhubalo, noma yi nyamazane, inyanga le elaphayo engayifakanga, neziphuthelayo.

Yiko loko ke okwenza ukuba kufuneka inkukw emnyama, noma yisilwana esinye esimnyama. Ngoba bathi, uma imithi ingangeni, kusuke kukhona isithunzi esimnyama, esiwengamile umuthi. Uma ke kubulawa lesilwana esimnyama kushiswa amakhubalo ngegazi laso kuzokhanya usuke umnyama. Elaphake nomuntu lowo obehula.

Kanti futhi inkukw embhlophe engenabala inomsebenzi omkhulu. Ikhupha ishwa kubantu abaneshwa. Inyanga iyazinquma ithathe igazi layo isebenzele phezu kwalo ngemithi embhlophe ikhupha isigwagwa kumuntu. Imithi embhlophe ngeyobulawu. Iyagotshwa ishiswe eshiswayo ngegazi lenkukw embhlophe yenziwe ngenobuciko benyanga leyo. Eminye ke igotshwe ngegazi, egotshwayo

ifakwe okhambeni iphehlwe.
kuthi lapha igwebu seliphume
umphokophoko embizeni, ke
alitrabula, akhufe ilanga liphuma
athi akukhanya konke.

Abe sewuphuzo ke ephalaza
ethi du, ageze ngawo umzimba
uma inyanga isho loko. Aloku e
wenga njalo zonke izinsuku nze
nguze. Mhla ngugayo, luyagaya
neshwa lalomuntu owelashwayo.
Auruchithe ke. Neshwa liphela
njalo ngako loko.

Phela ninyazi nani ukuthi
kuba khona umuntu osinze a-
be neshwa nje. Omunye kube
yintombazana Ibe neshwa loku
ngabi nashela. Ize icishu u
kuphutha nje bo nasekwendeni
omunye kube yinsizwa. Yaliwe
Ibe isathe nshela, at amantomba
zanyayale. Ize icishu u kuphutha
lwa ukwendiwa. Omunye kube
umuntu nje omdala noba ijindoda
noba ngwesifazana abe nesizwagwa.
Kuthi roma engenze lutho olubaba
zekayo, yena adume ngegagga.
Yonke ke lendima ya bantu
yelashwa ngemithi emhlophe

ubulawu.

Kuthi ke uma ke ukuthi umuntu wazalwa enjalo, kube azikhalanga zonke izinyoni mhla ezalwayo. Futhi kube azishanga zonke izinyamazane mhla eshise lwayo.

Ukwelashwa kwakhe ke, ukuzi kuphele lelushwa lakhe, ke fanell kugakwe ngegazi lenyoni emblophe qede kugolokwe izinyamazane zonke zishiswe ode ngezini olubomvu. Azihogele.

Ngoba ke yigazi elenyoni emblophe elishisa izinyamazane, sekuyothi nenyamazane okuyiyona embangela ishwa ingekho, sekosale sekuba mhlophe konke liphela neshwa ngoba wonke lomsebenzi wenzwe ngegazi lenkukhu emblophe.

Imva kokuba eseshiselwe, ke, ngezinyamazane, usezopheliswa ubulawu ke akhazise ngakho aqize buze buqize ke.

Uyobona ke Uma kuyinsizwa, iyothi isathi iphonsa izwana nje, intombi isuke wume

iyende impela.

Uma kuyintombi iyothi
isothi iyabamba nje, aba
fana baphangelane ngayo.
Lowo nje o eyomvuma
nguye ezomenda.

Uma kuyindoda, sibuye
isithunzi sayo. Bayeke ukw
dlala ngayo abanye. Noma
inezwi ebandla, izwi layo
libe nesithunzi.

Uma kungowesifazana abe
nesithunzi nakwabanye.
Bayeke ukungcona.

Yizo ke yonke lemasebenzi
yenkuku.

Iingafuyelwa kudliwa
ibifuyelwa ukwelekelela
ama khambi. Yenze ukuba
angene kakhulu bawadinga
yo bakulelo khaya.

Njengoba nazi ke ukuthi u-
tshwala kwaku umbuso waba-
ntu khona nininini, uyazi ke
ukuthi utshwala buthandisa
inyama. Njengoba ke ukuthi
pha! Babeshaya nkuku yini
abanuzane bakugala njengo-
ba nako kuthiwa kwakun-

ngaguzi ukudla inkuku? Loku
abanumzane namhla bathi no-
ba bedlile badakwa athi eya
ekhaya abe. ephuphutheka. Afike
athi enganeni yake (inkosikazi) ngi
phuthume mntanami phaya lo-
wo ngoba onggqoha ungenzele
umhluzana ngafa.

Abu sethela umbrala unkosikazi ethi, "Gib-gib-gib-gib!" zize
izinkuku. ayithi khankw, ayi
ngume, ayicuthe, ayibobose ayi
geze ayipheke, ampha kele. Ethabe
ke umnumzane. "Guthi dwi!
utshwala.

Ngaleso sikhathi ke wa eye
athi angesutha umnumzane
adubele embuzini, la lishona.
abize abafana bakhe bayebule
bayihlinze. Banike unina o-
kwanga phakathi abe ekushe-
shisa esheshisela umnumzane
ezothiba amafolosi, aqabule
utshwala.

Bayihlinze bayithi du bayidabwa
le kula sebeyibobosile. Kube yekho-
na beyipheka ke umnumzane
aruke ayabe ke adle akhauke
ngentamo. Aphe nabantabakhe.
Eyaphela lapho. End. S. 335

typed.

3/10/39